

Uvod

Dolgo sem omahovala, ali naj napišem knjigo o ženski. Tema je izzivalna, predvsem za ženske; in ni nova. Zaradi spora o feminizmu se je prelilo že dovolj črnila; zdaj je bolj ali manj končan: ne govorimo več o tem. A vseeno se o tem še naprej govori. Ni videti, da bi grozovite neumnosti, ki so jih trosili v zadnjem stoletju, kaj prida razjasnile problem. Sicer pa – ali je kakšen problem? In kakšen je? Ali sploh so ženske? Teorija o večni ženskosti ima seveda še vedno privržence; ti šušljajo: »One celo v Rusiji niso nič manj ženske.« A drugi dobro obveščeni ljudje – včasih celo isti – vzdihujejo: »Ženska se izgublja, ženska je izgubljena.« Ne ve se več prav dobro, ali še obstajajo ženske, ali bodo vedno obstajale, če si je treba to želeli ali ne, kakšno mesto zavzemajo v tem svetu, kakšno mesto bi morale zavzemati. »Kje so ženske?« se je pred nedavnim spraševala neka hitro izginula revija.¹ A najprej: kaj je to ženska? »Tota mulier in utero: ženska je maternica,« je trdil nekdo. Vendar pa poznavalci, kadar govorijo o določenih ženskah, sklenejo: »To niso ženske,« pa čeprav imajo uterus kot vse druge. Vsi soglasno ugotavljajo, da v človeški vrsti obstajajo ženski osebki; tako kot nekaj, danes predstavljajo približno polovico človeštva; a vendarle nam govorijo, da je »ženskost v nevarnosti«; prigovarjajo nam: »Bodite ženske, ostanite ženske, postanite ženske.« Vsako človeško bitje ženskega spola torej ni nujno ženska; imeti mora svoj delež pri tej skrivnostni in ogroženi realnosti, ki se ji pravi

1 Z naslovom *Franchise (Odkritost)*.

ženskost. Ali se ta izloča iz jajčnikov? Ali pa je nekaj otrdelega v globini platonističnega neba? Ali jo je mogoče že s šuštenjem kikle zvabiti na zemljo? Čeprav si nekatere ženske vneto prizadevajo, da bi bile njeno utelešenje, niso še nikoli nikjer ustoličili njenega modela. Najraje jo opisujejo z ohlapnimi in mamljivo lesketajočimi izrazi, ki so videti, kot bi si jih izposodili v govorici jasnovidk. V času Tomaža Akvinskega se je kazala kakor esenca, ki jo je bilo mogoče tako zanesljivo definirati, kakor uspalvalni učinek maka. Toda konceptualizem je izgubil velik del svojega vpliva: biološke in družbene znanosti ne verjamejo več v obstoj nespremenljivih, stalnih entitet, ki bi definirale dani značaj, kot na primer značaj ženske, Juda ali črnca; značaj pojmujejo kot sekundarno reakcijo na določeno situacijo. Če danes ženskosti ni več, potem je nikoli ni bilo. Ali to pomeni, da beseda »ženska« nima nobene vsebine? Prav to odločno zatrjujejo privrženci razsvetljenske filozofije, racionalizma in nominalizma: ženske naj bi bile zgolj tisti del človeških bitij, ki jih poljubno označuje beseda »ženska«; Američanke še posebej rade menijo, da ženske kot take ni; če se ima kakšna zaostala oseba še vedno za žensko, ji prijateljice svetujejo psihoanalizo, ki naj bi jo odrešila te obsesije. V zvezi z nekim, tudi sicer precej ogorčenje zbudajočim delom z naslovom *Moderna ženska: izgubljen spol (Modern Woman: a Lost Sex)*, je Dorothy Parker zapisala: »Ne morem biti nepristranska do knjig, ki obravnavajo žensko kot žensko (...) Po mojem mnenju moramo biti vsi, moški in ženske, karkoli že smo, pojmovani kot človeška bitja.« Toda nominalizem kot nauk je precej kratkega dometa; in antifeministi lahko zlahka dokažejo, da ženske niso moški. Ženska je prav gotovo tako kot moški človeško bitje: a to je abstraktna trditev; dejstvo je, da je vsako konkretno človeško bitje vedno posamezno situirano. Odklanjanje pojmov večne ženskosti, črnske duše, judovskega značaja še ne pomeni zanikanja, da danes obstajajo Judje, črnici, ženske: takšno zanikanje za prizadete osebe ne predstavlja nikakršne osvoboditve, ampak zgolj beg v neavtentičnost. Jasno je, da nobena ženska same sebe ne more brez izneverjenja² situirati zunaj svojega spola. Neka znana pisateljica pred

2 Fr. *mauvaise foi* – neiskrenost, nepoštenost, nezvestoba, dvoličnost, varljivost; kot eden temeljnih pojmov eksistencializma pa pomeni nasprotje avtentičnosti – torej to,

nekaj leti ni pustila, da bi bil njen portret objavljen v seriji fotografij, ki je bila posebej posvečena pisateljicam: hotela je, da jo uvrstijo med moške; a zato, da je dosegla takšno posebno pravico, je izkoristila vpliv svojega moža. Ženske, ki trdijo, da so kot moški, pri tem zase nič manj ne terjajo moškega spoštovanja in čaščenja. Spomnim se tudi tiste mlade trockistke, ki je stala na odru sredi burnega zborovanja in se kljub svoji očitni krhkosti s stisnjeno pestjo pripravljala, da udari; zanikala je svojo žensko šibkost; a svojo enakost je hotela dokazati zaradi ljubezni do nekega borca. Izzivalna drža, ki se je Američanke krčevito oklepajo, dokazuje, da jim občutenje lastne ženskosti ne da miru. In v resnici je dovolj že, če pogledamo okrog sebe, pa lahko ugotovimo, da je človeštvo razdeljeno na dve kategoriji individuov, ki se vidno razlikujejo po oblačilih, po obrazu, telesu, nasmehih, hoji, zanimanjih in opraviilih: morda so te razlike površinske, morda jim je namenjeno, da bodo izginile. Gotovo pa je, da zaenkrat obstajajo kot v oči bijoča očitnost.

Če funkcija samice ne zadostuje kot definicija ženske, če kot njeno razlago odklanjamo tudi »večno ženskost« in če kljub temu priznavamo, da – četudi le začasno – na zemlji obstajajo ženske, si moramo zastaviti vprašanje: kaj je ženska?

Že sama naznanitev problema me napelje na prvi odgovor. Zgovorno je že to, da ga zastavljam. Moškemu ne bi padlo na pamet, da bi napisal knjigo o posebni situaciji, ki jo v človeški vrsti zavzemajo moški osebki.³

da nekdo govori ali dela nekaj, v kar v resnici ne verjame, ali si pripisuje neutemeljene pravice zato, da bi lažje opravičeval samega sebe; oziroma to, da nekdo iz kake koristi vara samega sebe. V človekovi vrženosti v svet je to beg pred tesnobo in svobodo, ki mu nalaga odgovornost, da sam podeljuje smisel celoti dejstev, ki sestavljajo njegovo situacijo v tem svetu. Nasprotna moralna drža je *bonne foi*, ki se v slovenščini prevaja kot dobra vera, kar pa je v tem kontekstu neustrezno. *Mauvaise foi* smo se odločili prevajati kot »izneverjenje« (*bonne foi* pa z njegovimi nasprotji »neizneverjenje«, »brez izneverjenja«), kar se nam zdi mnogo bližje vsem tem pomenom kot doslej najpogosteje uporabljana »neiskrenost«. Ob tem pa je treba pripomniti, da avtorica *maivaise foi* pogosto uporablja tudi v običajnejšem, bolj vsakdanjem pomenu neiskrenosti in lažnivosti. (Op. prev.)

3 Kinseyjevo poročilo se na primer omejuje na definicijo spolnih značilnosti ameriškega moškega, kar je nekaj popolnoma drugega.

Če se hočem definirati, moram najprej razglasiti: »Ženska sem.« Ta resnica je ozadje, iz katerega bo izhajala vsaka druga trditev. Moški se nikoli takoj na začetku ne opredeli kot individuum določenega spola: samo po sebi se razume, da je moški. Rubriki »moški spol/ženski spol« v matičnih knjigah in v navedbah osebnih podatkov se samo formalno zdita simetrični. Razmerje med spoloma ni razmerje med električnima nabojevema, med poloma: moški predstavlja obenem pozitivnost in nevtralnost, tako da se v francoščini beseda »les hommes« («možje« in »ljudje«)⁴ uporablja kot oznaka človeških bitij, saj se je, posamezni pomen besede »vir« izenačil s splošnim pomenom besede »homo«. Ženska nastopa kot negativnost, tako da se ji vsaka določitev, ki se ji pripisuje, pripisuje kot omejitev, brez recipročnosti. Včasih me je med kakšnim razpravljanjem o abstraktnih rečeh razdražilo, če sem od moških zaslišala besede: »To mislite zato, ker ste ženska.« Ob tem sem se zavedala, da bi bil moja edina obramba odgovor: »Tako mislim zato, ker je to res,« kar bi izključevalo mojo subjektivnost. Ni bilo govora, da bi odgovorila: »Vi pa mislite nasprotno, zato ker ste moški.« Kajti samoumevno je, da biti moški ni kaka posebnost: moški ima kot moški prav, ženska je tista, ki nima prav. Malone na isti način, kot je za Stare obstajala absolutna navpičnica, glede na katero se je določala poševnost, obstaja absolutni človeški tip in to je moški tip. Ženska ima jajčnike, maternico; in to so tiste posebne okoliščine, ki jo omejujejo na njeno subjektivnost; rado se govori, da misli s svojimi žlezami. Moški vzvišeno pozablja, da tudi njegova telesna zgradba vsebuje hormone, moda. Svoje telo dojema kot neposredno in normalno razmerje s svetom, ki ga po lastnem mnenju zaznava v njegovi objektivnosti, medtem ko žensko telo pojmuje kot telo, ki ga

4 *L'homme* po slovaru francoskega jezika *Petit Robert* najprej pomeni »moški ali ženski osebek, ki pripada najbolj razviti živalski vrsti na zemlji, sesalec, ki sodi v družino človečnjakov« in »današnje človeško bitje, pojmovano kot družbeno bitje«; šele nato pa »človeško bitje moškega spola«. Prvi ali drugi pomen je torej razviden iz konteksta, vendar pri S. de Beauvoir včasih, predvsem v kasnejših opisih razvoja človeške družbe, ni povsem jasno, kdaj od splošnega pomena človeškega bitja prehaja k pomenu moškega osebka. (Op. prev.)

otežuje vse, kar je zanj specifično: kot oviro, kot ječo. »Ženska je ženska zaradi umanjkanja določenih lastnosti,« pravi Aristotel. »Značaj žensk moramo pojmovati kot značaj, ki trpi za neko naravno hibo.« In Tomaž Akvinski v navezavi nanj razglša, da je ženska »pomanjkljivi moški«,⁵ »naključno« bitje. Kar je simbolizirano v Genezi, kjer Eva nastopa kot narejena iz – po Bossuetovih besedah – Adamove »nadšteviline kosti«. Človeštvo je moškega spola in moški ženske ne definira same po sebi, ampak glede nase; ne pojmuje je kot avtonomno bitje. »Ženska, relativno bitje ...« je zapisal Michelet. In tako gospod Benda v delu *Urielovo poročilo* (*Rapport d'Uriel*) zatrjuje: »Moško telo ima smisel samo po sebi, tudi če odmislimo žensko telo, medtem ko je videti, da je temu smisel odvzet, če si ob njem ne predstavljamo moškega (...) Moškega je mogoče misliti brez ženske. Nje brez moškega ni mogoče misliti.« In ni nič drugega kot to, kar glede nje odloči moški; tako se v francoščini zanj rabi oznaka »spol«,⁶ kar pomeni, da se moškemu kaže predvsem kot spolno določeno bitje: ona je zanj spol in je torej spol v absolutnem smislu. Določena je glede na moškega in se razlikuje glede nanj, ne pa on glede nanjo; ona je nebitveno nasproti bistvenega. On je Subjekt, on je Absolutno: ona je Drugi.⁷

5 *Homme manqué* – torej moški, ki nosi v sebi neki *manque* – pomanjkljivost, umanjkanje, nepolnost; izraz pa je mogoče razumeti tudi kot ponesrečeni moški. Na vse te pomene se avtorica kasneje nanaša tudi pri uporabi izraza *garçon manqué* – ta v uveljavljenem pomenu označuje deško dekle, dekle, ki se fantovsko obnaša; glede na omenjeno ozadje pa nosi tudi pomen pomanjkljivega, ponesrečenega, ne do kraja izoblikovanjega dečka. (Op. prev.)

6 *Sexe* v francoščini poleg spola, spolnih značilnosti in organov lahko pomeni tudi ženski spol v celoti. (Op. prev.)

7 To idejo je najbolj nedvoumno izrazil E. Lévinas v razpravi *Čas in drugi*, slov. prev. 1998. Takole jo izraža: »Ali ne obstaja položaj, v katerem bi neko bitje drugost nosilo v pozitivnem smislu, kot bitnost? Kakšna je drugost, ki ne vstopa povsem preprosto v zoperstavitev dveh vrst istega rodu? Mislim namreč, da obstaja nasprotnost, ki je absolutna nasprotnost, nasprotje, v katerem medsebojno nasprotstvo (nasprotujočih si členov odnosa) ni v ničemer prizadeto z odnosom, ki se lahko vzpostavi med njim in med njegovo soodnosnico: nasprotstvo, ki vsakemu členu odnosa dovoljuje, da ostane absolutno drug. To nasprotje je ženskost. Spol ni kakršnakoli specifična razlika (...) Spolna razlika tudi ni protislovje. Spolna razlika ni dvojnost dveh komplementarnih členov, kajti dva komplementarna člana predpostavljata vnaprej obstoječo celoto (...)

Kategorija Drugega je ravno tako izvorna kakor zavest sama. V najprimitivnejših družbah, v najstarodavnejših mitologijah vedno najdemo dvojnost, ki je dvojnost med Istim in Drugim; ta delitev najprej ni bila v znamenju spolne delitve, odvisna ni od nobene empirične danosti: to se med drugim razkriva v Granetovih delih o kitajski misli, v Dumézilovih delih o Indiji in o Rimu. Dvojice Varuna – Mitra, Uran – Zevs, Sonce – Mesec, Dan – Noč sprva niso vsebovale nobenega ženskega elementa; in nasprotja med Dobrim in Zlim, med dobrodejnimi in zlonosnimi principi, med desnim in levim, med Bogom in Luciferjem tudi ne; drugost je temeljna kategorija človeškega mišljenja. Nobena skupnost se ne definira kakor Eno, ne da bi sebi nasproti nemudoma postavila Drugega. Dovolj je že, če se v kupeju po naključju zberejo trije potniki, pa že vsi potniki razen njih postanejo »drugi«, ki so na nejasen način sovražni. Za vaščana so vsi ljudje, ki niso pripadniki njegove vasi, sumljivi »drugi«; domačinu iz neke dežele se vsi prebivalci iz drugih dežel razen njegove kažejo kot »tujci«; Judje so »drugi« za antisemita, črnici za ameriške rasiste, domorodci za koloniste, proletarci za razred kapitalistov. Na koncu poglobljene študije o različnih figurah primitivnih družb je Lévi-Strauss lahko sklenil: »Prehod iz naravnega stanja v kulturno stanje določa človekova zmožnost, da biološka razmerja misli v obliki sistemov opozicij: dvojnost, menjavanje, nasprotje in simetrija, ne glede na to, ali se kažejo v določenih ali v nejasnih oblikah, ne predstavljajo toliko pojavov, ki bi jih bilo treba razložiti, kakor temeljne in neposredne danosti družbene realnosti.«⁸ Teh pojavov ne bi bilo mogoče razumeti, če bi bila človeška realnost zgolj *Mitsein*, ki bi temeljil na solidarnosti in

Drugost se dovrši v ženskosti. Ta je pojem iste ravni, vendar nasprotnega smisla kot zavest. « (Iz poglavja Eros.)

Predvidevam, da gospod Lévinas ne pozablja, da je tudi ženska zase zavest. Vendar pa je osupljivo, kako odločno prevzema gledišče moškega, ne da bi opozoril na recipročnost subjekta in objekta. Ko zapiše, da je ženska nedoumljivost, ima s tem v mislih, da je nedoumljivost za moškega. Tako da je ta opis, ki naj bi bil objektivni, v resnici potrditev privilegija moških.

8 C. Lévi-Strauss, *Les structures élémentaires de la parenté*. C. Lévi-Straussu se zahvaljujem, ker mi je prijazno dal na razpolago korekturne pole svoje razprave, na katero se v veliki meri opiram v drugem delu 1. knjige.

prijateljstvu. Nasprotno, razjasnijo se, če v navezavi na Hegla v zavesti sami odkrijemo temeljno sovražnost do vsake druge zavesti; subjekt se vzpostavlja samo skozi nasprotnost: uveljaviti se hoče kot bistveno in drugega postaviti kot nebistveno, kot objekt.

Samo da mu druga zavest nasproti postavlja recipročno hotenje: domačin, ki se odpravi na potovanje, zgroženo opazi, da so v sosednjih deželah domačini, ki zdaj njega gledajo kot tujca; med vasmi, klani, narodi, razredi obstajajo vojne, potlači,⁹ trgovanja, sporazumi, boji, zaradi katerih ideja Drugega izgubi svoj absolutni pomen in se razkrije kot relativna; hočeš nočeš so individui in skupine prisiljeni priznati recipročnost medsebojnega odnosa. Kako je torej mogoče, da se med spoloma ta recipročnost ni vzpostavila, da se je eden od členov uveljavil kot edini bistveni in pri tem zanimal vsakršno relativnost glede na svojega soodnosnika ter tega definiral kakor čisto drugost? Zakaj ženske ne spodbijajo vrhovne oblasti moških? Noben subjekt se že v začetku in samodejno ne postavi kot nebistven; Enega ne definira Drugi, ki se definira kot Drugi: kot Drugega ga postavlja Eno, ki se postavlja kot Eno. A zato, da ne pride do obrata od Drugega k Enemu, se mora Drugi podrediti temu tujemu gledišču. Od kod pri ženski takšna podrejenost?

Obstajajo še drugi primeri, v katerih je eni kategoriji bolj ali manj dolgo uspevalo popolnoma obvladovati drugo. Takšen privilegij pogosto izhaja iz številčne neenakosti: večina manjšini vsili svoj zakon ali jo zatira. Toda ženske niso manjšina kakor ameriški črnci, kakor Judje: na zemlji je toliko žensk kot moških. Pogosto sta bili nasproti si steječi skupini sprva tudi neodvisni druga od druge: nekoč nista vedeli druga za drugo ali pa sta obe drugi priznavali njeno avtonomnost; podreditev šibkejšega močnejšemu je sprožil neki zgodovinski dogodek: judovska diaspora, vpeljava suženjstva v Ameriki, kolonialno osvajanje so časovno določena dejstva. V teh primerih je za zatirane obstajal neki prej: imajo

⁹ Ritualizirane ceremonije za izmenjavo daril in s tem vzpostavljanje socialnega statusa in časti. Najbolj izrazito se je potlač pojavljal med plemeni na severozahodni obali Severne Amerike. V skrajni obliki lahko vsebuje simbolično uničevanje velike količine dobrin. (Op. prev.)

neko skupno preteklost, tradicijo, včasih vero, kulturo. V tem smislu je še kako utemeljena primerjava, ki jo je Bebel postavil med ženskami in med proletariatom: tudi proletarci niso številčno šibkejši in niso nikoli predstavljali ločene skupnosti. Vendar pa namesto določenega dogodka njihov obstoj kot razred pojasnjuje določen zgodovinski razvoj, ki tudi pojasnjuje razporeditev *teh* individuov v ta razred. Proletarci niso vedno obstajali; ženske so vedno obstajale; ženske so po svoji psihološki strukturi; do koder seže zgodovina, so bile vedno podrejene moškemu: njihova odvisnost ni posledica nekega dogodka ali nekega nastajanja, do nje ni prišlo. Drugost se tukaj kot absolutno deloma kaže zato, ker se izmika naključnemu značaju zgodovinskega dejstva. Situacija, ki se je izoblikovala skozi čas, se lahko v nekem drugem času ukine: med drugimi so to očitno dokazali haitijski črnci; v nasprotju s tem se zdi, da stanje, ki je dano po naravi, kljubuje spremembam. V resnici pa tako kot zgodovinska realnost tudi narava ni nespremenljiva danost. Če se ženska odkriva kot nebstveno, ki se nikoli ne preobrne v bistveno, je to zato, ker sama ne izpelje tega preobrata. Proletarci zase pravijo »mi«. Črnci prav tako. Ko se tako postavljajo kot subjekti, buržuje in belce spreminjajo v »druge«. Ženske – razen na nekaterih kongresih, ki so še vedno zgolj abstraktne manifestacije – zase ne pravijo »mi«; moški jim pravijo »ženske« in za oznako samih sebe od njih prevzemajo to besedo; vendar pa se ne postavljajo kakor Subjekt na svoj avtentičen način. Proletarci so izpeljali revolucijo v Rusiji, črnci na Haitiju, na Indokitajskem polotoku se borijo tamkajšnji prebivalci; ženska akcija je bila vedno samo simbolično prizadevanje; dosegle so samo tisto, kar so jim bili moški voljni dopustiti; ničesar si niso vzele: dobile so.¹⁰ Nimajo namreč konkretnih možnosti, da bi se združile v enoto, ki bi se vzpostavila skozi nasprotnost. Nimajo preteklosti, zgodovine, vere, ki bi jim bila lastna; in med njimi ni, tako kot med proletarci, solidarnosti v delu in v interesih; niti ni med njimi tiste prostorske promiskuitete, zaradi katere so ameriški črnci, Judje iz getov, delavci iz Saint-Denisa

¹⁰ Prim. drugi del, 5. poglavje.

ali iz Renaultovih tovarn skupnost. Živijo razpršene med moškimi in bivališče, delo, ekonomski interesi, družbena situacija jih tesneje kakor na druge ženske vežejo na določene moške – na očeta ali moža. Kot buržujke so solidarne z buržuji, ne pa s proletarskimi ženskami; kot belke z belci, ne pa s črnskimi ženskami. Proletariat bi si lahko postavil za cilj, da pobije vodilni razred; judovski ali črnski fanatik bi lahko fantazirala o tem, da bi se polastila skrivnosti atomske bombe in ustvarila v celoti judovsko ali v celoti črnsko človeštvo; ženska ne more niti v sanjah iztrebiti moških. Vez, ki jo povezuje z lastnimi zatiralci, se ne da primerjati z nobeno drugo. Spolna delitev je dejansko biološka danost, ne pa trenutek v človeški zgodovini. Nasprotnost med njima se je pojavila v osrčju prvotnega *Mitseina* in ženska je ni prelomila. Par je temeljna enota, v kateri sta polovici priklenjeni druga na drugo: družba se ne more nikoli razcepiti po spolih. Prav to je temeljna določitev ženske: ženska je Drugi znotraj totalitete, v kateri sta oba členu drug drugemu nujno potrebna.

Lahko bi si predstavljali, da bi takšna recipročnost morala olajšati njeno osvoboditev; ko je Heraklej predel volno ob Omfalinih nogah, ga ju uklepalo njegovo lastno poželenje: kako to, da se Omfali ni posrečilo pridobiti trajne oblasti nad njim? Medeja je pobila Jazonove otroke, ker se mu je hotela maščevati: ta krvoločna legenda nam nakazuje, da bi ženska lahko vez, ki jo povezuje z otrokom, izkoristila za strašljiv vpliv. Aristofan si je v *Lizistrati* šaljivo zamislil zborovanje žensk, na katerem naj bi se namenile skupaj in v dobro družbe izrabiti moško potrebo po njih: a to je samo komedija. Legenda, ki zatrjuje, da so ugrabljene Sabinke svojim ugrabiteljem trdovratno nasprotovale tako, da niso hotele rojevati, pripoveduje tudi, da so moški, potem ko so jih natepli z usnjenimi jermeni, čudežno premagali njihov odpor. Biološka potreba – spolno poželenje in želja po potomcih – ki moški osebek poslavlja v odvisnost od ženskega osebka, ni omogočila družbene osvoboditve ženske. Tudi gospodarja in sužnja povezuje recipročna ekonomska potreba, ki sužnja ne osvobaja. V odnosu med gospodarjem in sužnjem gospodar namreč ne postavlja na ogled lastne potrebe po drugem; v rokah ima moč, da zadovolji to potrebo, in je ne razglašča; v nasprotju z

njim pa suženj v odvisnosti, upanju in strahu ponotranji svojo potrebo po gospodarju; četudi potreba v obeh zbuja enako nujo, pa ta vedno deluje v prid zatiralca in proti zatiranemu: to pojasnjuje, zakaj je bilo na primer osvobajanje delavskega razreda tako počasno. Ženska pa je bila vedno če že ne v suženjski, vsaj v vazalski odvisnosti od moškega; oba spola si nista nikoli enakovredno delila sveta; in četudi njen položaj napreduje, je ženska danes še vedno močno prikrajšana. Skoraj v nobeni državi njen pravni status ni enak moškemu in jo pogosto v veliki meri postavlja v slabši položaj. Četudi so ji pravice, abstraktno gledano, priznane, se zaradi dolgotrajne navajenosti ne morejo konkretno izraziti v nraveh. Z ekonomskega vidika moški in ženske predstavljajo malodane dve kasti; ob enakosti vsega imajo prvi ugodnejše položaje, višje plače, več možnosti za uspeh kot njihove še sveže tekmice; v industriji, politiki itn. so mnogo številnejši in najpomembnejša mesta so v njihovih rokah. Poleg konkretne moči, ki je v njihovi lasti, jih obkroža veljava, ki se po tradiciji ohranja v celotni vzgoji otroka: sedanjost se ovija okrog preteklosti in v preteklosti so vso zgodovino ustvarjali moški. V trenutku, ko se ženske začenjajo vključevati v izgrajevanje sveta, je ta svet še vedno svet, ki pripada moškimi: zanje je to nekaj nedvomnega, one pa o tem komajda rahlo dvomijo. Zavrnitev svoje pozicije Drugega, zavrnitev pajdaštva¹¹ z moškimi bi za ženske pomenili odpoved vsem ugodnostim, ki jim jih lahko zagotovi zavezništvo z višjo kasto. Moški – suzeren bo materialno varoval žensko podložnico in se bo zavezal, da upraviči njeno eksistenco: skupaj z ekonomskim tveganjem se ženska izogne tudi metafizični tveganosti svobode, ki si mora brez tuje pomoči iznajti lastne smotre. V vsakem individuu poleg hotenja, da se uveljavi kot subjekt, kar je etično hotenje, dejansko obstaja tudi skušnjava, da bi ubežal svobodi in se vzpostavil kot stvar: takšna pot je pogubna, saj je pasivna, odtujena, izgubljena in je torej

¹¹ Fr. *complicité* ima tu bolj negativen prizvok sokrivde, kasneje pa na nekaterih mestih pridobiva pozitivnejši pomen vzajemnosti, zaupne bližine – oba pomena deloma vsebuje tudi beseda »pajdaštvo«, ki smo jo izbrali kot slovenski prevod. (Op. prev.)